

Journal of Analytic Divinity
International Refereed Journal

E-ISSN: 2602-3792

Haziran/June, 2020/ 4 (1): ss-pp 287-299

Sosyal Risk Faktörü Olarak Kur'an'da Münafıkların Durumu
Situation of Hypocrites as a Social Risk Factor in The Qur'an

Nazife Yılmaz

Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi
Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies

Ankara-Turkey, nzfylvz97@gmail.com

<https://orcid.org/0000-0002-2788-8180>

Makale Bilgisi | Article Information

Makale Türü / Article Type: Araştırma Makalesi / Research Article

Geliş Tarihi / Date Received: Nisan/ April 2020

Kabul Tarihi / Date Accepted: Haziran/ June 2020

Yayın Tarihi / Date Published: 15 Haziran /15 June 2020

Yayın Sezonu / Pub Date Season: Yaz-Haziran / Summer-June

DOI: <https://doi.org/10.46595/jad.736022>

Cite as / Atıf: Yılmaz, Nazife. "Sosyal Risk Faktörü Olarak Kur'an'da Münafıkların Durumu". *Journal of Analytic Divinity*, 4/1 (June 2020): 287-299.

İntihal: Bu makale, iThenticate yazılımınca taranmıştır. İntihal tespit edilmemiştir.

Plagiarism: This article has been scanned by iThenticate. No plagiarism detected.

Web: <http://dergipark.gov.tr/jad> | **e-mail to:** editorjand@gmail.com

Copyright © Published by Özcan Güngör, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi, İslami İlimler Fakültesi / Ankara Yıldırım Beyazıt University, Faculty of Islamic Studies, Ankara-Turkey. Bütün hakları saklıdır. / All right reserved.

Öz

Toplumlar farklı unsurları içeren dinamik yapılardır, bu farklılık bir fırsat olabileceği gibi çatışma sebebi de olabilmektedir. Çatışmalar genellikle yaşamda daha fazla yer edinme ve hâkimiyet kurma çabasından kaynaklanmaktadır. Sosyal risk, ne şekilde ortaya çıkacağı belli olmayan, gerçekleşmesi muhtemel olan ve toplumda sosyal düzeni bozmaya sebep olacak olan tehlikeler bütünüdür. Bu nedenle çalışmada, Kur'an'da münafık tiplerinin davranışları ve münafıkların geçmiş dönemde yaptıkları faaliyetler, sosyal risk açısından ele alınacaktır. Çalışmada münafıkların eylem tipleri sosyal risk bağlamında ele alınarak sosyal yapı ve toplumsal zararlar açısından a) aile düzeni ve konumu b) yerleşim, kentsel sorunlar c) ahlaki yoksunluk d) temel güvenlik e) yoksulluk f) göç h) işsizlik bağlamında değerlendirilmektedir. Çalışmada anlayıcı yaklaşım metodolojisi bağlamında tarihsel dokümantasyon tekniği kullanılmıştır. Bu bağlamda münafıkların, alternatif bir kimlik üretme adına ayrı bir ibadethane açma girişimleri, hicret esnasında Müslümanların motivasyonlarını düşürücü faaliyetleri, yoksulluk, göç ve savaş durumlarında sürekli negatif değerlendirme ve eylemlerle Müslümanların bütünleşmesini engelleme çabaları ve Hendek Savaşı'nda Müslümanların aleyhine tavırları sosyal risk faktörü olarak Kur'an'da münafıkların eylemlerine örnekler olarak değerlendirilmektedir.

Anahtar Kelimeler: Sosyal Risk, Risk, Münafıklar, Din Sosyoloji, Kur'an

Abstract

Societies are dynamic structures that contain different elements, this difference can be an opportunity or a cause of conflict. Conflicts are often due to the effort to find more places and dominate in life. Social risk is a set of hazards that are unclear and likely to occur, disrupting the social order. In the study, the behavior of hypocritical typing as a social risk factor and the activities of hypocrites in the past will be discussed in terms of risk. The study aims to evaluate the types of action of hypocrites as social risk factors in terms of a) family structure and location b) settlement and urban problems c) moral deprivation d) basic security e) poverty f) migration g) unemployment. In the study, historical documentation technique was used in the context of the interpretive approach. In this context, it is considered as an example of the actions of the hypocrites in the Qur'an that attempting to open a separate place of worship in order to produce an alternative identity, activities that reduce the motivation of Muslims during migration, efforts to prevent the integration of Muslims through constant negative assessments and actions in poverty, migration and war situations, and collaborations against Muslims in the war of Hendek.

Keywords: Social risk, Risk, Hypocrites, Sociology of Religion, Qur'an

Giriş

İnsanlar, tarih boyunca farklı zaman ve mekânlarda yaşamlarını sürdürerek çeşitli zorluklarla karşılaşmışlardır. Bu zorluklar beşeri, coğrafi, maddi vb. zorluklar olabileceği gibi kimi zaman da yaratıcı tarafından sınanmak amacıyla gönderilen ilahi zorluklar olmaktadır. İnsan diğer canlılardan daha üstün özelliklerle yaratılmış ve ona birçok sorumluluklar yüklenmiştir (Akgüç, 2008, 256). Bu bağlamda insan sorumluluklarından mesul olan ve risk alabilen bir yapıdadır.

Risk kavramını din ile eşzamanlı olarak görmek mümkündür. Zira ilk insanlar olduğu kabul edilen Âdem ve Havva'nın yasak meyveden yiyerek risk almaları ve cennetten kovularak yeryüzüne gönderilmeleri buna örnektir (el-A'râf, 7/19). Buradan da anlaşılacağı üzere ilk insandan bu yana yaşayan toplulukların doğrudan riskle tanışmadan (illiyet bağı olmaksızın) hala o ilk kovulmanın etkisiyle dünyada yaşamaları, sosyal risk olarak kabul edilebilir. Topluların oluşmasıyla da daha sistematik olarak sosyal risk kavramı ortaya çıkacaktır. Bu noktadan hareketle Kur'an'da sosyal risk kavramı, din ve toplum etkileşimleri bağlamında münafıklar üzerinden ele alınacaktır.

Bu çalışmada sosyal risk faktörü olarak münafıkların davranışlarının bir yönüyle tiplendirilmesi anlaşılmalı ve münafıkların geçmiş dönemde yaptıkları faaliyetler risk açısından ele alınmaya çalışılacaktır. Bu bağlamda çalışmanın amacı; münafıkların eylem tiplerini sosyal risk faktörü bağlamında ele alarak sosyal yapı ve toplumsal bütünleşmeyi bozucu etkileri açısından a) aile düzeni ve konumu b) yerleşim kentsel sorunlar c) ahlaki yoksunluk d) temel güvenlik e) yoksulluk f) göç h) işsizlik bağlamında değerlendirmektir.

Literatür incelendiğinde sosyal risk faktörünü dini bağlamda ele alarak münafıklarla kıyaslayan bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Ancak doğrudan olmasa da dolaylı olarak Karaoğlan'ın Kuran'daki münafık tipolojilerinin karakteristik özelliklerinden bahsettiği bir çalışma bulunmaktadır. Bu çalışma sosyolojik bir teoriden ziyade teolojik bağlamlarda ele alınmış bir çalışmadır.

Çalışmada anlayıcı yaklaşım metodolojisi bağlamında tarihsel dokümantasyon tekniği kullanılmıştır. Bu teknikle çalışırken, kavramın sosyolojik boyutlarını anlamak için sosyoloji kitaplarına, sosyoloji sözlüklerine ve konuyla ilgili makalelere müracaat edilmiştir. Aynı zamanda Kur'an bağlamında bakarken de Kur'an-ı Kerim meallerine başvurmakla birlikte çeşitli kitap ve tefsirlerden de yararlanılmıştır.

Sosyal Risk

"Risk" kelimesi sözlükte; "zarara uğrama tehlikesi" şeklinde geçmektedir (TDK, 11 Kasım 2019). Risk, ilk insanın kendisiyle yüzleşmesi ve eylemlerinden sorumlu tutulmasıyla ortaya çıkan en köklü insani özelliklerdendir (Günerigök, 2018, 39). Risk kavramı dinamik bir anlama sahiptir, bu nedenle risklerden bahsederken değişmez durağan ifadelerden kaçınarak, içinde bulunulan zamana göre hareket etmek gerekir. Bir zamanda risk olarak olumsuz ifadeleri karşılayan kavramlar başka bir zamanda olumlu ifadelerle tekabül edebilmektedir (Solak, 2016, 55).

İnsanoğlu yaratılışı itibarıyla diğer insanlarla bir arada yaşama eğilimine sahip bir varlıktır. Bu birliktelik beraberinde sosyal yapıyı ve sosyalleşmeyi de getirir. Sosyalleşme

bireyin içinde bulunduğu ortamı içselleştirmesi ve uyum sağlaması işidir (Kirman, 2011, 296). Bu süreç boyunca öngörülen ve istenilen olaylar bazen aksine dönebilir, bu gibi durumlarda ise risk kavramı devreye girer.

Sosyal risk kavramının en geniş tanımı ise şu şekildedir: “ne zaman, hangi boyutta ve nasıl gerçekleşeceği bilinmemekle birlikte, ileride gerçekleşmesi muhtemel veya muhakkak olan ve buna maruz kalan kişinin mal varlığında veya gelirinde azalmaya veya bütünüyle eksilmeye yol açan, bütün iktisadi, mesleki ve fiziki (fizyolojik) tehlikelerdir” (Seyyar, 2002, 49). Ortaya çıkması muhtemel olan toplumsal sorunlar neredeyse sonsuz çeşittedir, buna karşın önerilen çözümler de değişkenlik sergiler ve bunun temel kaynağı tarafların çıkarları ve değerlerinin farklı olmasıdır (Marshall, 1999, 757).

Sosyal risk, bireyin doğrudan risk altında bulunmasını ifade eden bir kavram değildir. Bireylerdeki saldırganlığın arkasında yatan davranışı tetikleyerek ortaya çıkaran bir unsurdur (Hodges, 1997, 1037). Risk, doğrudan etkileyen ve doğrudan etkilenen diye ikili bir gruba ayrılırken, sosyal riskte esas olan tehlike ile sosyal yapı arasında illiyet bağının aranmaması ilkesidir (Çağlayan, 2009, 470). Bu nedenle sosyal risk ilkesinin en ayırt edici özelliği, zarar verici fiili gerçekleştireni değil önleyemeyeni sorumlu tutmasıdır (Yıldız, 2016, 150). Dinde de engellenemeyen kötülüğün doğurduğu sorumluluk ve bunu diğerlerinin engellemeyerek kötülüklerin ortaya çıkmasına seyirci kalınması da risk olarak kabul edilir (Kızmaz, 2005, 210).

Riskler farklı alanlarda ortaya çıkabilmekte ve sosyal risklerin yönetiminin de sosyal yapı tarafından yapılması beklenmektedir. Sosyal risk etkilerinin azaltılması için birey ve toplumla iletişim yoluna gidilmelidir. Risklerle başa çıkmada bireylerarası iletişim önemli bir faktördür. Ortaya çıkan riskler sonucu, toplum içerisinde ki gelir eşitsizlikleri yeni sorunlara neden olabilmektedir (Holzman vd., 2003, 6-7). Böyle bir durumun genellikle sosyal yapı tarafından çözülmesi beklenmektedir, çözülmediği takdirde ise toplum yapısında bozulmalar meydana gelebilmektedir.

Toplumda sosyal bir bütünleşmeden bahsedebilmemiz için toplumdaki farklı yapıların düzene uygun şekilde yaşamlarını sürdürmeleri ve inanç boyutuyla da yapının bir parçası olmaları beklenmektedir. Zira menfaate dayalı ve güven duygusundan yoksun eylemler beraberinde sosyal eylem, sosyal risk ve sosyal çatışmayı da getirerek tahribata yol açar (Güngör, 2007, 176). Toplumsal eylemleri, toplumlardan soyut düşünmemek gerekir. Toplumsal olayları içinde bulunulan devre göre yargılanmalıdır. Zira tarih, sosyolojinin perde arkasıdır (Bayhan, 2014, 25).

Etimolojik Olarak Münafık Kavramı

Sözlük anlamı olarak “(tarla faresi) yuvasına girmek; (bir kimse) olduğundan başka türlü görünmek” anlamındaki nifak mastarından türemiş bir sıfat olan münafık kelimesi “inanmadığı halde kendisini mümin gösteren” kimse için kullanılmaktadır (Alper, 2006, 568). Tarla faresinin yuvası için hazırladığı birden fazla çıkış noktasının birinden girip diğerinden çıkması, münafık kimsenin de “dinin bir kapısından girip diğerinden kaçan çifte şahsiyetli kimse” olarak tanımlanmasına neden olmuştur (İsfahâni, 2012, 1078).

Münafık kelimesinin farklı kaynaklarda farklı şekillerde yorumlandığı görülmektedir. Bunlar şu şekilde sıralanabilir: Münafık kelimesinin Kur'an'da ilk geçtiği yer Ankebût Suresi'dir (el-Ankebût, 29/11). Mecazi olarak ikiyüzlü manasına gelmekle beraber kronolojik olarak hayatta çıkarlarını göz önünde bulundurarak zorluklardan kaçan kimseler için bu tanım kullanılır (Esed, 2000, 550). Terim manası itibariyle nifak, "imanı izhar edip küfrü gizlemek", "gizlediği şeyin aksini göstermek", "için dışa muhalefeti" vb. şeklinde tanımlanmıştır. Kısacası nifak, bazı sebepler yüzünden İslam'a girip dıştan Müslüman gözükmek, içten içe inançsızlığı ve inkârı beslemek demektir. Söz konusu sıfatın sahibine münafık denir (Bingöl, 2016, 151).

Bir kimsenin aynı anda hem mümin hem münafık ya da hem salih hem günahkâr olması beklenemez. Mevdudi bunu şu şekilde dile getirir: "İnsanın göğsünde iki kalp yoktur ki birinde samimi iman olsun, diğerinde de Allah'tan hiç korkmamak". Yani insanın tek bir karakteri vardır ve daimi olan da o karakterin içindekidir (Mevdûdi, 2005, 4/388).

Münafıkların Ortaya Çıkışı

Münafık kelimesi İslami bir tabir olmasından dolayı, İslamiyet'ten önce kullanımı mevcut değildi. İslam'ın ortaya çıkmasıyla bilhassa da Medine döneminde, kullanımına rastlanılmaktadır. Mekke döneminde henüz münafıklar ortaya çıkmamıştır, bu nedenle toplumsal inanç ayrımı Müslümanlar ve müşrikler üzerinden yapılmaktadır. Bedir Muharebesi ile birlikte münafıklar kendini göstermeye başlamış ve muharebeye katılmamakla da bu durumu resmi olarak ispat etmişlerdir. Münafıklar, muharebeden galip dönen Müslümanların sevincine ortak olmaktan geri durmuşlar fakat İslam'ın nimetlerinden yararlanmak içinde Müslüman gibi görünüp, gizliden gizliye kâfir eylemlerinde bulunmuşlardır (Özgün, TY, 15).

Kuran'da geçen münafık tasavvurunun örnekler üzerinden sıkça tekrarlanması, anlaşılması zor hususları daha anlaşılabilir kılmaktan kaynaklanmaktadır (Zemahşerî, 2016, 218). İslam, münafıklardan bahsettiği gibi müminlerden de bahsederek inananların söz ve davranışlarında doğru yol üzere olmalarını onlara emreder (el-Furkan, 25/72). Böylelikle riskten uzak durmaları için onların her eylemlerine Tanrı'nın mutlak otoritesi, ilahi emir aracılığıyla müdâhil olur (Gündüz, 2017, 10-12).

Yapılan değerlendirmeye göre toplumsal olarak ayrılıklar ve çatışmalar bireyin içinde bulunduğu topluma aykırı davranışlar da bulunmasıyla ortaya çıkar. İçinde bulunulan toplum benimsenip biz algısı oluşurken benimsenmeyen ve dışlanan toplum öteki etiketiyle karşılaşır. Müslümanlar ise bu ötekileştirmeyi sadece gayri Müslimler özelinde yaparlar. Müminler Mekke devrinde yalnızca müşrikleri öteki olarak görürken, Medine döneminde ise münafıkları da öteki olarak kabul ederler. Siyasi yapının içerisinde siyasi yapıya bağlı olarak ortaya çıkan münafıklar idareye karşı gelerek diğerlerinin bu durumdan etkilenmesiyle sosyal riski ortaya çıkarmışlardır (Sülün, 2009, 320).

Sosyal Risk ilkesi Bağlamında Dini Argümanlar

Din kavramı içerisinde, risk toplumuna neden olan maddelerin daha anlaşılır olması için kullanılan dilin mikro çerçeveden çıkarılarak daha evrensel daha anlaşılır hale getirilmesi gerekmektedir. Aksi halde sosyolojik bir terimin dini karşılığının bulunması ve bireylerin zihinlerinde yer etmesi zorlaşır. Bugün din sosyolojisinin karşılaştığı en büyük zorluklardan biride bu kavramların anlaşılma yetersizliğidir (Günerigök, 2015, 151). Din, insanları ortak değer yargıları etrafında, çatışma ve tehlike anlarında metaneti koruyarak toplum uyumunu sağlamak için Tanrı'ya yönlendirir (Macionis, 2017, 489). Dini argümanlarıyla ele alınan sosyal risk ilkesinin temelde üç özelliği vardır: Bunlar Zararla idare arasında doğrudan bir illiyet bağının kurulamaması, Zarara idare tarafından önlenmesi beklenen ancak önlenemeyen tehlikelerin sebep olması ve Zararın toplum içinde yaşamanın kaçınılmaz sonucu olmasıdır (Çıtak, 2013, 55).

a) Zararla İdare Arasında Doğrudan Bir İlliyet Bağının Kurulamaması, (Çıtak, 2013, 55) Sosyal yapının, toplumun zararını giderebilmesi için zarar ile yapı arasında bir bağ olmak zorundadır (Çıtak, 2013, 55). Münafıklar ise söyledikleri sözlerde yalanı ilke edinerek aradaki bağı ortadan kaldırmaya çalışırlar. Bu nedenle de doğrudan dinin beklentilerini inananlar üzerinde yalanlayarak ve çarpıtarak sisteme karşıt eylemlerde bulunurlar (el-Bakara, 2/204). İdare ile karşılaştıklarında, otoritenin istediği söz ve davranışlarda bulunurlarken otoriteden ayrıldıklarında sosyal yapı karşıtı eylemlerde bulunurlar. Tebük Seferi'nde gerek gidişte gerekse dönüşte münafıkların itaatsizliği Hz. Muhammed'e suikast girişiminde bulunmaları da bunun bir örneğidir (et-Tevbe, 9/81-89).

b) Zarara İdare Tarafından Önlenmesi Beklenen Ancak Önlenemeyen Tehlikelerin Sebep Olması Durumu (Çıtak, 2013, 55) münafıkların Mescid-i Dırrar (et-Tevbe, 9/107) yapılanmasıyla açıklanacak bir durumdur. Münafıkların fitneci ve fesatçı bir karakteri vardır, bu nedenle bağlı oldukları sosyal yapıya paralel yeni yapılanmalarda bulunurlar. Nitekim var olan bir mescidin yanı sıra yeni mescide Müslümanları davet ederek kötü düşüncelerini yaymak için kurdukları yapıda böyledir. Münafıklar, inşa ettikleri yapıdan dolayı pişmanlık içindedirler, mescidin yıkıldığını öğrendiklerinde ise kendilerini şaşkınlık psikolojisi içinde bulurlar. Hiçbir zaman güven veren ve Allah'a teslim olmuş bir yapıları yoktur (Karaoğlu, 2019, 69).

c) Zararın Toplum İçinde Yaşamanın Kaçınılmaz Sonucu Olması (Çıtak, 2013, 55), inananların ve inanmayanların dahası da inanmış gibi gözükenlerin aynı toplumun unsurları olmalarından kaynaklıdır. Bir tarafta yalnızca Allah'ın rızasını gözeterek yaşamak isteyen müminler var iken diğer tarafta kendi makam ve mevkilerinin peşinden giderek şan şöret elde etmeye çalışan münafık kimseler vardır, bu da görünen bir ideoloji çatışmasıdır (Alper, 2002, 20). Nitekim Yesrib'e girişte Müslümanların Hz. Muhammed'e evlerini açtığı ve misafirperverlikte bulunduğu sırada, İbn Selül'ün küstahça davranışları Müslümanlar üzerinde derin bir üzüntü bırakmıştır. Bu olay üzerine söz alan Sad b. Ubâde,

İbn Selül'ün kendisinin lider olmak istediğini, olamadığı için de bu tür davranışlarda bulunduğunu belirtmiştir. Münafıklarının bu tutum ve davranışları ise onların kibre yenik düşüklerinin göstergesidir (Koçyiğit, 1988, 139).

Kur'an Bağlamında Münafıkların Sosyal Risk Olgusuyla İlişkileri

a) Aile Düzeni Ve Konumu

Hz. Peygamber'in Mustalik Gazvesi'nden dönüşü sırasında eşi Hz. Aişe, ihtiyaçlarını karşılamak üzere buldukları yerden ayrılır. Geri döndüğünde ise gerdanlığını kaybetmiş olduğunu fark ederek aramak üzere yine ordunun bulunduğu tarafa yönelir. Bu seferki dönüşünde ise orduyu yerinde bulamaz ve elbet kendilerini arayacakları düşüncesiyle orada beklemeye başlarken ordudan Safvan b. Muattal El-Sülemi ile karşılaşır ve birlikte yola çıkarlar. Birlikte geçirilen yolculuk münafıkların elebaşı olan Übey b. Selül'ün iftira atmasıyla fitneye sebebiyet verir ve toplumda huzursuzluğa neden olur. Sonuç olarak münafıkların eylemleri Hz. Peygamber'in aile yapısına zarar vererek eşiyile olan münasebetlerini bozmaya yönelikse de bu girişim onların nezdinde olumsuz olarak sonuçlanır (en-Nûr, 24/11). Bu konu üzerine inen ayet ise inananlara hemen fitneye mahal vermemeleri ve hüsn-i zan yapmaları konusunda temkinli olmaları şeklindedir (İbn Hişâm, 2006, 3/408-417).

Zira münafıkların çıkarmış olduğu bu fitneden, sosyal yapıda değersizlik, önemli kişilerin iffetsizliği varmış gibi kötü örneğin toplumda yaygınlaşma riskinin arttırılması ve toplumsal bütünleşmeyi bozucu bir yol tuttıkları anlaşılmaktadır. Bu iftiranın sosyal otoriteyle çözülmesi de ilahi emre binaen gerçekleştirilmiştir.

b) Yerleşim /Kentsel Sorunlar, Ulaşım

Sahabeden Selman-ı Farisi'nin fikriyle şehre hendekler açarak savaşmanın doğru olacağı düşüncesini kabul eden Müslümanlar, çeşitli gruplara karşı savaşmak için harekete geçmiştir. Hal böyleyken, İslam tarihinin dönüm noktalarından biri olan Hendek Gazvesi'nde bir grup münafık, savaşa hazırlanan Müslümanları işinden alıkoymaya çalışırken diğer bir grupta yerleşim yerlerinin tehlikede olduklarını bahane ederek savaştan kaçmak ve Müslümanları yüzüstü bırakmak niyetine girmiştir (el-Ahzâb, 33/13-14). Burada aslolan şehrin savunmasına yanaşmamaktır (İbnu'l-Cevzî, 2009, 5/68-69).

Toplumsal yapıda meydana gelen terör, cinayet gibi eylemlerin yanı sıra çarpık kentleşme, imar ve iskân sorunları bir takım toplumsal tehlikelere yol açmakla birlikte çevre kirliliğinin de başlıca çıkış noktası olmaktadır. Ortaya çıkan bu kentsel sorunlar, başta güvenlik olmak üzere sükûneti tehdit ederek şehirlerin ekonomik büyüme ve gelişmesinin önündeki riskleri ortaya çıkarır (Kaypak, 2016, 45-47).

c) Ahlaki Yoksunluk

Toplum içinde sosyal barışın sağlanmasının en önemli faktörlerinden biri de kişilerarası ahlaki ilişkilerdir. Bakara Suresi 10.ayette de geçtiği üzere münafıkların kalplerinde bir bozukluk vardır, bu bozukluk onların yalan söylemeye olan meyilleriyle

artmakta ve ahlaksızlığa dönüşmektedir. Münafıkların, insanların arasını açmakta kullandıkları bireylerarası sözlü çatışma ve hakaret toplumun maneviyatına zarar verebilmektedir. Kur'an'da, münafıkların hedeflerine ulaştıklarını sandıkları durumlar ateş yakmaya çalışan adam örneğiyle anlatılır. Münafıklar, hedefe her ulaştıklarını düşündüklerinde aslında yaratıcı onlar üzerindeki nurunu biraz daha azaltarak onları karanlığa terk eder (el-Bakara, 2/17).

Toplumda güven duygusunun artması, bireyin toplumdaki aitlik hissini de artırır (Timuroğlu vd., 2019, 1775-1779). İkiyüzlülüğün arttığı durumlarda ise güven hissini ortadan kalkması bireyde ki ahlaki yoksunluğu ortaya çıkarır. Bunun neticesinde ise menfaat ve çıkarların ön planda tutulduğu toplumlar ortaya çıkar.

d) Temel Güvenlik/ Şiddet, Terör

Münafıklar, yaptıkları eylemlerde gösterişli olmalarıyla insanların dikkatini çekerler (el-Mâûn, 107/1-7). Onlar korkularından dolayı işittikleri her sesi ve çağırışı kendilerine karşı olarak kabul ederler bu nedenle aralarında daima senkronize olmaya hazır bir hâl vardır. Bu durum Kur'an'da münafıkların "haşebe" yani birbirine yaslanan kuru odunlar gibi olmasıyla anlatılmıştır (el-Münâfikûn, 63/4). Münafıklar sözlü şiddete maruz kaldıklarını düşünerek müminler hakkında laf taşırlar ve toplumdaki huzuru bertaraf etmeye çalışırlar. Bir bakıma daima tetikte ve birbirlerinden haberdar olan münafıklar, daima şiddet ve kaygı havasını sağlayarak toplumdaki huzuru ortadan kaldırmayı amaçlarlar (Şahiner, 2016, 20).

Yapılan değerlendirmeye göre sözel şiddet, kişileri değersizleştirme, ötekileştirme ve aşağılamanın en basit yoludur. Farklı etnik, din, dil ve ırk mensuplarının yapısına zarar vererek toplum içinde bölünme ve çatışma yaratarak sosyal riski oluşturur.

e) Yoksulluk

Münafıklar mallarındaki eksilmeye rıza göstermeyen ve infak duygusuna sahip olmayan bireylerdir. Maddi olarak değil manevi olarak yoksul ve fakir kimselerdir ki paylaşma duyguları gelişmemiştir. Bu nedenle Allah'a ve elçisine yardımda bulunmaktan geri dururlar, yardımda bulunanların üzerinde ise otorite kurarak dışlarlar. Bunların başında da Abdullah b. Übeyy ve yandaşları gelir (el-Münâfikûn, 63/7-8).

Yoksulluk, yalnızca yoksullara zarar vermekle kalmaz toplumun tümü için huzursuzluk ve güvensizlik ortamını tetikleyen bir risk haline dönüşür (Öğülmüş, 2011, 86). Aynı zamanda ekonomik gelir seviyesinin düşmesi bireyler arasındaki sınıfsal farkın ve bireylerarası sınıfsal çatışmanın oluşmasına da sebebiyet vermektedir (İnce, 2017, 301). Çatışma sonucu birey, toplumdaki, üzerine düşen mal ve üretimden, mahrum kalarak sosyal dışlanma halini yaşamaya başlar (Aksan, 2012, 13). Bireydeki sosyal dışlanmayı ortadan kaldırma, toplumsal ekonomik dayanışmayı da arttırmak ve sınıfsal farkı ortadan kaldırmak için İslam'da zekât müessesine başvurulmuştur (Kılıç, 2017, 46-49). Müslümanlar mallarında fakirin ihtiyacı olduğunu bildiklerinden, mallarından onlar için

pay ayırarak onların hakkını gözetirler (el-Meâric, 70/24-25). Buhari'de yer alan hadise göre Müslümanların birbirlerine karşı olan durumları yek bir vücuda benzer içlerinden biri rahatsızlansa ya da zor duruma düşse diğeri yardım eder. Fakat münafıklar bu gibi durumlarda genellikle olaylara seyirci kalmayı tercih ederler. Zor durumda kaldıklarında ise nifak inançlarını tekrarlayarak ideolojilerini kendilerine siper ederler. Müslümanlar ekonomik sıkıntıya maruz kaldıklarında münafıklar onlara yardımdan uzak durarak sorunun idari yapı tarafından çözülmesini beklerler. Aslında zarara sebebiyet veren münafıklar, ortadan kaybolarak toplumla devleti karşı karşıya bırakırlar.

f) Göç

Birey ya da toplumların buldukları mekândan ayrılarak yeni bir siyasal yapının sınırlarına doğru ilerlemesine göç denir (Marshall, 1999, 685). Çalışma da ise hicret edenlerin o esnada karşılaştıkları risklerden bahsedilmiştir.

İnananlardan bir kısmının imanı yalnızca dil ile ikrarda kalmış kalp ile tasdike geçememiştir. Böyleleri bir zorlukla karşılaşınca hemen Allah'tan ve inananlardan yüz çevirirken, bir lütufla da ödüllendirildiklerinde ise hemen Müslümanların safında devlet otoritesinin yanında yer almışlardır. Nitekim hicret esnasında müşrikler tarafından yakalanarak işkencelere maruz kalanların durumu da böyledir (el-Ankebût, 29/10). İbn Zeyd'e göre âyette bahsi geçen kimseler münafıklardır. Bunlar Allah'a iman ettikleri için işkenceye uğramışlar ve müşriklerin kendilerine dünyada yaptıkları işkenceyi, Allah'ın azabı gibi kabul ederek inkâr etmişlerdir (Soycan, 2019, 137).

Hicret esnasında, Hicret'e katılmayarak Mekke'de kalan, insanları peygamber ve yakınındakilere karşı kışkırtarak sosyal yapıya başkaldıran kimseler Medine'ye geldiklerinde tam bir Müslüman gibi davranmaya başlamış ve bu durum toplumdaki diğer inananların kafasında soru işaretlerine yol açmıştır. Sorularına cevap arayan Müslümanlar, münafıklar hakkında ikiye bölünmüş dolayısıyla toplumda iç huzursuzluk baş göstermiş ve onları öldürüp öldürmeme konusunda toplum tereddütte kalmıştır. Bunun üzerine ilahi emre uyan Müslümanlar, münafıkların inkârcı söz ve davranışlarından kaçınmışlardır. Münafıklardan yüz çevirenler olduğunda ise güvenliği ve toplumu korumak için misliyle muamele yoluna gitmişlerdir (en-Nisâ, 4/88-89).

Göç esnasında insanlar mallarını ve yaşamlarını idame ettirdikleri toprakları geride bırakarak yeni bir kültürle ve toplulukla karşılaşmaya hazırlanırlar. Yeni girdikleri toplumu hemen benimseyememeleri aitlik duygularında zedelenmeye yol açar. Ayrıca gittikleri yerlerde hareketlenme yaratarak kozmopolit bir etkiye neden olurlar. Bunun sonucunda ise toplumda kabullenilme, güven ve etnik unsurlardan kaynaklanan riskler meydana gelir.

g) İşsizlik

Münafıklar hayatları boyunca kazançlı çıkmayı kendilerine ilke edinen bu nedenle de asla işsiz kalmayı ve ekonomik kaygıyı kendilerine uygun görmeyen, çıkarları doğrultusunda hayâ ve iffetlerini bile yok sayan kimselerdi (Duman, 2011, 28-29). Abdullah b. Übey b. Selül daha çok kazanabilmek için kendi cariyelerini geceleri daha varlıklı ve

zengin kimselerle fuhuş yapmaya bile zorlamıştır (Mevdûdi, 2005, 3/543-544). Bu durumdan cariyelerin etkilenmesi ve sosyal hayatta daima risk altında yaşamaları, toplumdaki diğer iffetli kimseleri de etkileyerek sosyal riske yol açmıştır. Kur'an-ı Kerim'de bu durum yasaklanmış ve çirkin bir iş olarak adlandırılmıştır (en-Nûr, 24/33).

Çalışmak bireylerin üzerine düşen sosyal sorumluluk ve yükümlülüklerdendir, aksi halde toplumda yüksek işsizlik meydana gelir (Adak, 2010, 114). Yüksek işsizliğin artmasıyla toplumdaki çalışan kesimin işsiz kesime bakma ihtiyacı ortaya çıkar, bu ihtiyacın giderilmediği durumlarda işe işsizler beşeri ve toplumsal ihtiyaçlarını karşılayamadığı takdirde aile içi huzursuzluk, suç, intihar gibi durumlar neşet ederek toplumdaki risk unsurunu açığa çıkarır (Adak, 2010, 106).

Sonuç

Toplumlar, içerisinde birçok farklı görüşten, duygu ve düşünceden etnik unsurları barındıran dinamik yapılardır. Toplumlar içerisinde bu farklılık kimi zaman bir hikmet ve kaynaşma sebebiyken kimi zaman da bir çatışma sebebi olmaktadır. Buradaki çatışmaların arka planında genellikle yaşamda daha fazla yer edinme ve hâkimiyet kurma çabası yer almaktadır.

Nitekim İslamiyet'in ilk yıllarında Kur'an'da münafıklar diye isimlendirilen grupta bu şekilde ortaya çıkmıştır. Münafıklar yaptıkları eylem ve davranışlarla toplum içerisinde sosyal yapıyı derinden sarsıcı eylemler yaparak ve genellikle açıktan sosyal yapının karşısında yer almaktan kaçınarak, sosyal yapının arkasından iş yapmalarıyla tanınırlar. Münafıkların eylemlerine Kur'an'da bakıldığında toplumsal yapıyı sabote edici pek çok olayın anlatıldığı görülmekte, fakat olayın faillerine tefsir çalışmalarında dahi ulaşmakta zorluk çekilmiştir nitekim bu da münafıkların kendilerini gizleyerek toplum içine sızdıklarının ve çift kimlikli olmalarından kaynaklanmaktadır.

Sosyal risk faktöründe değersizlik, tehlike ve güvensizlik sacayağına bağlı oluşan münafık tipi eylemler, Müslümanların toplumsal yapılarına zarar verdiği gibi onların daha fonksiyonel toplumsal bütünleşme oluşturmalarına da tehditler içermiştir.

Kur'an, bireyleri inanç noktasında inanan, inanmayan ve inanan gibi gözükkenler olarak kategorize etmiş ve bunlardan oldukça sık bahsetmiştir. Münafıkların özelliklerinin Kur'an da bu kadar açık bir şekilde verilmesi, Kur'an'ın oluşturmak istediği toplumsal bütünleşme boyutlarını en tehdit edici tipler olarak münafıkları görmesinden kaynaklanmaktadır. Zira bilhassa Medine döneminde toplumsal yapının kurumsallaşma süreçlerinde Müslümanlar sık sık münafıkların sabotaj ve bütünlüğü bozucu eylemleriyle muhatap olmuşlardır. Kur'an'ın gelecek tasavvuru düşünüldüğünde benzeri eylem içinde olacak kimselerin toplumsal bütünleşme ve manalı dayanışmanın destekçileri olacağını varsaydığı düşünülmektedir.

Kur'an'da sosyal risk faktörü olarak münafıkların pek çok tutumuna rast gelinmiştir. Hatta öyle ki gündelik hayatın bütün alanlarında gösterdikleri bozucu tavırlarıyla sık sık Kur'an'ın hedefinde yer almışlardır. Bu bağlamda alternatif olarak ayrı bir ibadethane açma

girişimleri, hicret esnasında Müslümanların motivasyonlarını düşürücü faaliyetleri, yoksulluk, göç ve savaş durumlarında sürekli negatif değerlendirme ve eylemlerle Müslümanların bütünleşmesi engelleme ve Hendek Savaşı'nda müslümanların aleyhine tavırları bu bağlamda sosyal risk faktörü olarak Kur'an'da münafıkların eylemlerine örnekler olarak değerlendirilmektedir.

Kur'an kendisini son kitap ve rahmet kaynağı olarak inananlarına sunmaktadır. Bu yüzden münafıklık o anlık olmuş bitmiş bir isim değil aksine öznellikler içinde değişimi gösteren bir sıfattır. Bu sıfatların toplumda oluşturabileceği riskler her zaman toplumsal bütünleşme ve değer merkezli rasyonel dayanışmanın önünde engel olarak değerlendirilmektedir.

Kaynakça

- Adak, Nurşen. "Sosyal Bir Problem Olarak İşsizlik Ve Sonuçları". *Toplum ve Sosyal Hizmet Dergisi* 21/2 (2010), 106-116.
- Akgüç, Ahmet. "İnsan İradesi Ve Sorumluluğunun Kategorik Ve Zihinsel Varlık Temelleri". *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 7/26 (2008), 252-270. <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/70070> (Erişim 12 Ocak 2020).
- Alper, Hülya. "Münafık". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/munafik> (Erişim 12 Kasım 2019).
- Alper, Hülya. "Nifak ya da İmanda Çatışma (Kur'an-ı Kerim Bağlamında Nifak Psikolojisi Üzerine Bir İnceleme)". *M.Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi* 22/1 (2002), 5-24.
- Aksan, Gamze. "Yoksulluk ve Yoksulluk Kültürünün Toplumsal Görünümleri". *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* (2012), 9-19.
- Bayhan, Vehbi. "Yeni Toplumsal Hareketler ve Gezi Parkı Direnişi". *Birey ve Toplum Sosyal Bilimler Dergisi* 4/7 (2014), 23-57. <https://dergipark.org.tr/en/download/article-file/40810> (Erişim).
- Bingöl, Abdülkerim. "Kur'an'da Münafıkların Tenkidi". *Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 4/1 (2016), 149-168.
- Çağlayan, Ramazan. "Risk İlkesi Gereğince İdarenin Kusursuz Sorumluluğu Bağlamında Sosyal Risk İlkesi". *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Sorumluluk ve Tazminat Hukuku Sempozyumu*. 1/451-459. Ankara: Gazi Üniversitesi İletişim Fakültesi Basımevi, 2009.
- Çıtak, H. Alperen. *İdarenin Kusursuz Sorumluluğu Bağlamında Sosyal Risk İlkesi*. Ankara: Gazi Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2013.
- Duman, M. Zeki. "İslam'ın Köle ve Cariye Sorununa Yaklaşımı". *Erciyes Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*.12 (2011), 1-54.
- İbnu'l Cevzi, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zadü'l Mesir fi İlmi't Tefsir*. çev. Abdülvehhab Öztürk. 5.Cilt İstanbul: Kahraman Yayınları, 2009.
- İsfahânî, Râğıb. *Müfredat*. çev. Abdülbaki Güneş vd. . İstanbul: Çıra Basım Yayın, 2012.

- Mevdûdî, Seyyid Ebu'l A'lâ. *Tefhim'ul Kur'an*. çev. Muhammed Han Kayani vd. . 7 Cilt. İstanbul: İnsan Yayınları, 2005.
- Esed, Muhammed. *Kur'an Mesajı*. çev. Cahit Koytak vd. . İstanbul: İşaret Yayınları, 2000.
- Gündüz, Şinasi. "Otoritenin Teolojik Meşruiyeti: Kutsal Bir Fenomen Olarak Otorite". *Milel ve Nihal İnanç Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi* 14/1 (2017), 10-12.
- Günerigök, Mustafa. *Risk Toplumu ve Din*. Ankara: Maarif Mektepleri, 2018.
- Güngör, Özcan. "Kur'an'da Sosyal Bütünleşme". *Diyanet İlmî Dergi* 43/2 (2007), 173-190.
- Hodges, Ernest V.E. vd. "Individual Risk and Social Risk as Interacting Determinants of Victimization in the Peer Group". *The American Psychological Association* 33/6 (1997), 1032-1039.
- Holzmann, Robert vd. "Social Risk Management: The World Bank's Approach to Social Protection in a Globalizing World". *Social Protection Department The World Bank* (2003), 1-20.
- İbn Hişâm, Ebû Muhammed Cemâlüddîn Abdülmelik b. Hişâm b. Eyyûb el-Himyerî el-Meâfirî el-Basrî el-Mısrî. *İslam Tarihi Sîret-i İbn-i Hişâm*. çev. Hasan Ege. 4 Cilt. İstanbul: Kahraman Yayınları, 2006.
- İnce, Murat. "Toplumsal Tabakalaşma ve Eşitsizlik". *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 19/1 (2017), 249-319.
- Karaoğlan, Arslan. "Kur'an'da Anlatılan Münafık Tipolojilerinin En Belirgin Karakteristik Özellikleri -Nisâ 142-143. Ayetleri Örneği". *Eskiyeni Dergisi* sayı 38 (2019), 45-76.
- Kaypak, Şafak. "Kentsel Bir Sorun Olarak Kentsel Güvenlik". *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi* 4/33 (2016), 35-50.
- Kılıç, Ünal. "Hz. Peygamber Döneminde Zekât Uygulaması". *Tarihte Ve Günümüzde Zekât Uygulamaları*. ed. Necmettin Kızılkaya. 1/45-64. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2017.
- Kızmaz, Zahir. "Din Ve Suçluluk: Suç Teorileri Açısından Kuramsal Bir Yaklaşım". *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/1 (2005), 189-215.
- Kirman, Mehmet Ali. *Din Sosyolojisi Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2. Basım, 2016.
- Koçyiğit, Talat. "Abdullah B. Übey B. Selûl". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. <https://islamansiklopedisi.org.tr/abdullah-b-ubey-b-selul> (Erişim 8 Aralık 2019).
- Kur'an-ı Kerim Meali*. çev. Hayrettin Karaman vd. Ankara: Kalkan Yayıncılık, 2. Baskı, 2016.
- Macionis, John J. *Sociology*. çev. Vildan Akan. Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık, 13. Basımdan Çeviri, 2017.
- Marshall, Gordon. *Sosyoloji Sözlüğü*. çev. Osman Akınhay vd. Ankara: Bilim ve Sanat Yayınları, 1999.

- Öğülmüş, Selahaddin. "Sosyal Yardım Algısı ve Yoksulluk Kültürü". *Aile Toplum ve Eğitim-Kültür ve Araştırma Dergisi* 7/26 (2011), 83-96.
- Öngüt, Ömer. *Hiz. Kur'an'da Yahudilerin Hristiyanların ve Münafıkların İçyüzü*. İstanbul: Hakikat Neşriyat. 1. Basım, 2007.
- Özgün, Hüseyin. *Münafık ve Münafıklar*. Ankara: Gaye Matbaası, Ty.
- Seyyar, Ali. *Sosyal Siyaset Terimleri Ansiklopedik Sözlük*. İstanbul: Beta Basım Yayım, 1. Basım, 2002.
- Solak, Adem. *Türkiye'nin Suç Ve Sosyal Risk Haritası*. Ankara: Atlas Akademik Basım Yayın Dağıtım, 2016.
- Soycan, Mustafa. "Taberî Tefsirinde Hicret". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 3/1 (2019), 123-156.
- Sülün, Murat. "Sevgi ve Nefret Bağlamında Kur'an'a Göre Öteki Kimi Sevip Kimi Sevmeyeceğiz". *İslam'da Sevgi Temelinde Beşeri İlişkiler Sempozyumu*. 1/317-335. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2009.
- Şahiner, Necmettin. *Din Köstebekleri*. İstanbul: Hayykitap, 2016.
- Timuroğlu, M. Kürşat vd. "Örgütsel Güven Algısı ve Örgütsel Vatandaşlık Davranışı İlişkisi". *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 23/4 (2019), 1767-1783.
- Türk Dil Kurumu Sözlükleri. <https://sozluk.gov.tr/> (Erişim 11 Kasım 2019).
- Yıldız, Hayrettin. "İdarenin Sosyal Risk Sorumluluğunda İliyet Bağı Meselesi". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* (2016), 135-178. <http://tbbdergisi.barobirlik.org.tr> (Erişim 16 Şubat 2020).
- Zemahşeri, Ebü'l-Kasım Mahmûd b. Ömer b. Muhammed el-Hârizmî. *el-Keşşâf 'an Haqâ'iki Gavâmidî't-Tenzîl ve 'Uyûni'l-Ekavîl fi Vücûhi't-Te'vîl*. çev. Muhammed Coşkun vd. 8 Cilt, İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yayınları, 2016.